

РЕЦЕНЗІЇ

Кісельова Ю. А. Становлення і розвиток історіографії в Імператорському харківському університеті: моногр. – Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – 252 с.

Навесні 2014 р. у спеціалізованій раді Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара була захищена кандидатська дисертація викладача кафедри історіографії, джерелознавства та археології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Юлії Анатоліївни Кісельової, присвячена історії формування історіографії як наукової і навчальної дисципліни в її рідному університеті*. Того ж року на основі дисертаційного тексту була випущена і рецензована монографія, яку новоспечений кандидат наук присвятила 50-річчю рідної кафедри та її ровеснику, своєму науковому керівнику і одночасно завідувачу цієї ж кафедри Сергію Івановичу Посохову.

Постановка теми сама по собі викликає підвищений науковий інтерес і обумовлює актуальність роботи. Автор розташовує своє дослідження на перехрестях цілої низки надзвичайно затребуваних нині напрямів історико-наукових, історіографічних студій, інтелектуальної історії, поєднання яких не лише демонструє обізнаність і ерудицію, не лише дозволяє репрезентувати складний процес дисциплінаризації цієї рефлексивної галузі історичного знання, але й стимулює вироблення сучасного образу історіографії, обговорення стратегії її подальшого розвитку, вдосконаленню методів історіографічних та історико-історіографічних досліджень.

Комплексне дослідження становлення історіографії в стінах Харківського університету органічно вписується у проблематику регіональної історіографії. З одного боку, така постановка дозволяє відмовитися від кумулятивістських, лінійних моделей розвитку науки та зосередити увагу на локальних та темпоральних особливостях цього процесу. З іншого, – автор не розглядає історико-історіографічний процес у Харківському університеті як ізольований. Він вписується у соціокультурні, інтелектуальні, історіографічні контексти, розглядаються його комунікативні та професійно-культурні складові, що виходять за межі окремого університету та закладають підвалини загального процесу інституціоналізації історіографії.

Актуальність цієї праці впливає також і з її пізнавального потенціалу в галузі вивчення як історії історичної науки і освіти в найстарішому університеті Наддніпрянщини, так і в цілому для розгортання в Україні студій з університетської історії, безумовними лідерами яких, на мій погляд, є на сьогодні історики Харківського університету.

Предмет дослідження представлений в передмові як «багатофакторний процес становлення і розвитку історіографії як наукової та навчальної дисципліни» (с. 5). Його інструментарій складають наукові підходи, вироблені в рамках наукознавства та інтелектуальної історії. І якщо дисциплінарний ракурс акцентує увагу на розбудову інституційних основ, пошук ознак дисциплінаризації історіографії, то культурно-антропологічна перспектива спрямована на проблеми і процедури самоідентифікації вчених щодо нової галузі знань. Серед декларованих і реалізованих методів особливу увагу привертає історико-ретроспективний. Його послідовне застосування дозволило суттєво відсунути пошуки генези історіографії аж до перших років Харківського університету, коли історіографічна компонента іще не усвідомлювалася в дисциплінарних категоріях, а виявлялася у формуванні тих чи інших історіографічних елементів, ознак, дискурсів. Відмічу цілком виправдану увагу до термінологічного апарату, що надає можливість уникати невинуватих смислових втрат при використанні багатозначних понять.

У передмові переконливо представлена джерельна база роботи, інформаційні можливості якої вповні забезпечують вирішення поставлених завдань. Між тим, розподіляючи суцільний обсяг джерел на групи, варто було б обґрунтувати ті критерії, за якими був проведений цей поділ.

Заслужують на увагу підходи Ю. А. Кісельової до огляду історіографії проблеми, яка за майже повної відсутності праць, присвячених безпосередньо проблемі дисертації, обґрунтовано створювалася за принципом конструювання ієрархії історіографічних контекстів. Тут представлені роботи теоретичного характеру, праці, присвячені функціонуванню університетської системи

* Кісельова Ю. А. Становлення і розвиток історіографії як навчальної та наукової дисципліни в Імператорському Харківському університеті: дис.... канд. іст. наук: 07.00.06 / Кісельова Юлія Анатоліївна. – Д., 2014. – 242 с.

в Російській імперії загалом та університетській політиці влади, роботи з історії Харківського університету та розвитку в ньому історіографічного знання і, нарешті, врахована література, що висвітлює питання розвитку історичної освіти, в тому числі її історіографічної складової в інших університетах імперії. Створене автором історіографічне забезпечення ефективно «працює» як на легітимацію дисертаційної проблематики, так і на обґрунтування вибору відповідного методологічного арсеналу.

Структура роботи є цілком логічною і спрямована на висвітлення багатофакторного процесу становлення історіографії як навчальної та наукової дисципліни. Змістовна частина книжки складається з 4-х розділів: 1) Історія історіографії в локальному вимірі: становлення проблемного поля; 2) Зародження і розвиток історіографічного знання у Харківському університеті першої половини XIX т.; 3) Історія історичної науки в Харківському університеті в 1850–1870-ті рр.: викладання та дослідження; 4) Становлення історіографії як самостійної навчальної та наукової дисципліни у Харківському університеті (1880–1910-ті рр.).

У першому розділі представлені сучасні підходи до розв'язання проблем історії історіографії в цілому та проаналізовано процес становлення проблемного поля історико-історіографічних досліджень на східноєвропейських просторах.

Проблемам генези історіографічного знання у Харківському університеті присвячений другий розділ. Автор визначила цілий комплекс факторів, що обумовили і визначили форми і характер цього процесу в регіональному контексті: від зовнішнього впливу урядової політики та дидактичних і просвітницьких практик іноземних професорів першого викладацького набору, до органічної необхідності рефлексивної складової у презентації наукових дисциплін у лекційних курсах неісторичних спеціальностей. Автор обґрунтовано вважає, що першими кроками на шляху до інституціоналізації історіографічного знання ставали університетські конвенції щодо обов'язковості пропедевтичних вступів до лекційних курсів, одним із важливих елементів яких були історіографічні знання. Водночас у першій половині XIX ст. історіографічні сюжети починали ставати невід'ємним компонентом й наукового дослідження, виконуючи при цьому як довідкову, так і теоретико-методологічну функцію. На підставі проведеного аналізу Ю. А. Кісельова вважає, що початки дисциплінарної самоусвідомленості історіографії можна віднести до 1820-х рр. Водночас, як мені видається, цей висновок не є достатньо переконливим, хоча б тому, що, як свідчить сам же автор, історико-наукове знання у професійних практиках викладачів Харківського університету

першої половини XIX ст. відіграло цілком інструментальну роль, стаючи способом верифікації їх теоретичних положень.

У третьому розділі простежується «експансія» історіографічних знань у професійній діяльності професорів Харківського університету 1850–1870-х рр., коли в процесі спеціалізації історичного знання історіографія ставала важливим елементом навчання (оформлювалася у вигляді окремих спеціальних курсів та семінарів), професійної експертизи, як важлива складова професійного етосу. Важливим результатом аналізу цієї ситуації стало виявлення траєкторій і типів історіографічних рефлексій в наукових і навчальних практиках харківських професорів. У цілому погоджуючись з авторським прагненням виявити основні варіанти історіографічних траєкторій та типів історіографічних рефлексій, вважаю не достатньо продуманим і обґрунтованим маркування останніх на підставі того, що визначення «сцієнтистський», «цивілізаційний», «національний» тип змістовно суттєво перехрещуються, накладаючи одне на одного власні смислові поля.

Четвертий розділ присвячений «зрілому» періоду в регіональній історії історіографічного знання, коли наприкінці XIX – на початку XX ст. значно зростав «попит» на рефлексивне знання, що привело до суттєвого підвищення статусу історіографії, яка набувала рис дисциплінарної завершеності. Ю. А. Кісельова виділяє серед них формування особливої комунікативної сфери історіографів (неформальні співтовариства, виразна самоідентифікація історіографів), визнання історіографії статусним напрямом досліджень, появу і закріплення регулярного викладання курсів російської та зарубіжної історіографії у стінах Харківського університету.

У висновках окреслено основні результати дослідження: визначено три етапи становлення і дисциплінаризації історіографічної галузі в Харківському університеті; виявлено соціокультурні, когнітивні, кадрові умови і фактори цього процесу; запропонована авторська типологія різновидів історіографічної рефлексії; простежена динаміка завдань історіографічної роботи в структурі праці професійного історика; нарешті, поставлено питання щодо перетворення історіографії наприкінці XIX ст. на своєрідний маркер фахової культури історика та його професійного етосу.

Говорячи про стиль і зміст викладання монографічного тексту, відзначаю ясність, структурованість і самостійність думки, вміння логічно і послідовно викладати матеріал, формулювати наукову проблему, ставити завдання щодо її вирішення, усвідомлено обирати ефективний пізнавальний інструментарій, нарешті, адекватно і прозоро доносити до читача зміст дослідження

добре поставленою науковою мовою, без самозакоханого демонстрування наукоподібної лексики та псевдонаукового сленгу.

І нарешті, вартість монографії Ю. А. Кісельової як наукового проекту, виконаного на високих вимогах сучасної професійної культури, полягає не тільки в тому, що запропоновані відповіді на низку складних наукових питань, суттєво розширені пізнавальні горизонти в розумінні взаємодії механізмів, факторів, умов складного процесу визрівання і укорінення однієї із рефлексивних галузей знань. Як справжній науковий проект, це дослідження відкриває нові горизонти, і не лише перед талановитим і надзвичайно перспектив-

ним автором. Виявлення механізмів становлення і дисциплінаризації певної галузі знань робить можливим проект репрезентації університетської історії в дисциплінарному вимірі, внаслідок цієї роботи, актуальним стає завдання аналогічного проблемного розвороту щодо інших осередків історичної освіти, монографія Ю. А. Кісельової стає важливим кроком на шляху постановки проблеми формування регіональної історичної та історіографічної культури і її розташування у складних ієрархіях інтелектуальних, загальнокультурних та професійних історичних ландшафтах.

О. І. Журба

Надійшла до редколегії 29.02.2016